

บทที่ 6

สรุปผลการศึกษา

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างความเข้าใจถึงการปรากฏตัวของพิธีกรรมและพลวัตทางความเชื่อ อันเป็นแบบแผนซึ่งนำไปสู่การปฏิบัติของชุมชนผู้นับถือผีเจ้านาย ซึ่งสัมพันธ์กับชุดองค์ความรู้ที่มีการผลิตใหม่และผลิตซ้ำอย่างมีพลวัต การประกอบพิธีกรรมดังกล่าว ยังสร้างรากฐานของระบบปฏิสัมพันธ์ทางสังคมอันก่อให้เกิดจิตสำนึกร่วมและสร้างแรงเกื้อหนุนของชุมชน ในขณะที่เดียวกันพิธีกรรมทางความเชื่อเกี่ยวกับการนับถือผีเจ้านาย มิใช่เป็นปรากฏการณ์เชิงเดี่ยวแบบโดด ๆ หากมีความสัมพันธ์และยึดโยงภายใต้ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ความรู้ และวาทกรรมที่มีความหลากหลาย ซึ่งมีการปะทะประสานกันอยู่ตลอดเวลา การศึกษาและทำความเข้าใจครั้งนี้ จึงมุ่งศึกษาและวิเคราะห์ถึงพลังอำนาจทางพิธีกรรมและการผลิตชุดองค์ความรู้ เพื่ออธิบายถึงปัจจัยที่ก่อให้เกิดกระบวนการกลายสถานะจากปัจเจกบุคคลธรรมดาสามัญที่ไร้อำนาจ ผู้การเป็นม้ายี่หรือนั่งผู้มีอำนาจและมีบทบาทในสังคม ทำความเข้าใจถึงการปฏิบัติทางพิธีกรรม ซึ่งเกี่ยวข้องกับการผลิตชุดองค์ความรู้ทางสุขภาพของกลุ่มม้ายี่ และวิเคราะห์ถึงระบบปฏิสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างม้ายี่ ลูกเลี้ยง และผีเจ้านาย

การศึกษาและวิเคราะห์พิธีกรรมดังกล่าว จะถูกเชื่อมโยงเข้ากับทิศทางการพัฒนาของประเทศไทย ที่มุ่งเน้นและปรับเปลี่ยนประเทศเข้าสู่ความทันสมัย โดยการสถาปนาวาทกรรมองค์ความรู้แบบใหม่ที่มาพร้อม ๆ กับความเจริญเติบโตทางวิทยาศาสตร์ ซึ่งตั้งอยู่บนรากฐานของความเป็นเหตุเป็นผล เช่น อำนาจในการอธิบายทางการแพทย์แบบใหม่ การผลิตและการสร้างคำอธิบายแบบพุทธปรัชญา องค์ความรู้ซึ่งมาพร้อม ๆ กับการศึกษาแบบใหม่ ตามคำอธิบายทางวิทยาศาสตร์ ด้วยชุดคำอธิบายดังกล่าวซึ่งถือว่าเป็นเหตุเป็นผล และมุ่งเน้นอธิบายในทิศทางเดียว ความรู้ ความเชื่อ และปฏิบัติการด้านอื่น ๆ ที่ถูกปฏิบัติในชุมชนท้องถิ่น ถือเป็นความมกมาย ไร้สาระ และขาดเหตุผลสนับสนุนอย่างน่าเชื่อถือ เช่น ความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์ การทรงเจ้าเข้าผี การรักษาสุขภาพด้วยการแพทย์พื้นบ้านในบางระดับ เป็นต้น สถานการณ์เช่นนี้พยายามนำไปสู่การเบียดขับ บดบัง ยัดเยียดให้ความรู้เหล่านั้นตกขอบไปจากสังคม หรือให้สยบยอมต่ออำนาจกระแสหลัก อย่างไรก็ตาม การปรากฏตัวของอำนาจ ซึ่งมีอยู่อย่างกระจุกกระจาย หลากหลาย เช่น อำนาจในเชิงศีลธรรม ต่อการนับถือผีสาวเทวดา การทรงเจ้าเข้าผี ซึ่งถูกคิดว่าเป็นความมกมาย กลับมิได้จางหายไปจากสังคมแต่ทวีจำนวนมากขึ้น โดยเฉพาะเกิดการปรับตัวและการสร้างภูมิปัญญาซึ่งเป็นอำนาจในท้องถิ่น เพื่อเกิดการเชื่อมโยงและถูกนำมาใช้ผลิตคำอธิบายภายใต้บริบททางสังคมใหม่ ดังนั้นจึงเกิด

สถานการณ์ของการปะทะกันระหว่างวาทกรรมเชิงอำนาจสองขั้ว ระหว่างอำนาจที่เหนือกว่ากับอำนาจที่พึงกระทำ การปฏิบัติทางความเชื่อเกี่ยวกับพิธีกรรมการลงผีเจ้านาย จึงเป็นวาทกรรมมวลชนที่ก่อให้เกิดความสับสนทางสังคมและเป็นพิธีกรรมของการปรับเปลี่ยนความสับสนเชิงอำนาจให้เกิดความสอดคล้องกับสภาพบริบททางสังคมที่กำลังเปลี่ยนแปลงไป

ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการกลายสถานะมาเป็นม้ายี่

การศึกษาพิธีกรรมลัทธิลงผีเจ้านาย ศึกษากรณีความสับสนทางสังคมระหว่างม้ายี่ ลูกเลี้ยง และผีเจ้านายในจังหวัดเชียงใหม่ครั้งนี้ มีข้อค้นพบที่สำคัญต่อการสืบทอดและดำรงอยู่ของพิธีกรรมคือ

กระบวนการกลายสถานะจากปัจเจกบุคคลธรรมดาสามัญ ผู้การเป็นม้ายี่หรือที่นั่งผู้มีสถานภาพและบทบาทในสังคม มีกระบวนการซึ่งสัมพันธ์ต่อการก่อร่างสร้างตัวตนในลักษณะคล้ายคลึงกัน ได้แก่ ความป่วยไข้ที่เรื้อรัง ม้ายี่ส่วนใหญ่มักจะเกิดอาการเจ็บป่วย เริ่มจากอาการเจ็บป่วยเล็ก ๆ น้อย ๆ จนกระทั่งมีอาการหนักขึ้น หรือเป็น ๆ หาย ๆ และจากประสบการณ์ที่ผ่านมา ม้ายี่ทั้งหมดเคยเข้ารับการรักษาจากโรงพยาบาลทั้งของรัฐและเอกชนมาแล้วหลายแห่ง แต่อาการก็ไม่ดีขึ้น จึงตัดสินใจมาพึ่งพาผีเจ้านายและรับขันย่ำน้ำในที่สุด ในความคิดของม้ายี่พบว่า คำอธิบายเกี่ยวกับความป่วยไข้มิได้มีสาเหตุมาจากปัจจัยใดปัจจัยหนึ่งแต่เพียงอย่างเดียว ดังคำอธิบายตามหลัก เหตุผลทางวิทยาศาสตร์กระแสหลัก แต่ความป่วยไข้อาจจะมีสาเหตุมาจากปัจจัยที่มีความหลากหลาย ซึ่งเกิดจากการกระทำของอำนาจภายนอก ที่คุกคามอำนาจของม้ายี่จากภาวะยามปกติ สุข การรับขันครูกลายเป็นม้ายี่ จึงเป็นการใช้องค์ความรู้เพื่อจัดการกับความเจ็บป่วย ในฐานะช่วยสร้างความมั่นคงและพลังอำนาจให้กับตนเอง ท่ามกลางการผกผันของวิถีการดำเนินชีวิตที่สัมพันธ์กับบริบททางสังคม ซึ่งเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว

ประสบการณ์ของชีวิตของม้ายี่แต่ละคนมีความหลากหลายซับซ้อน ต่อการกลายสถานะมาเป็นม้ายี่และตัวประสบการณ์จะเป็นตัวช่วยหล่อหลอมวิถีคิดของปัจเจกแต่ละคน เช่น ม้ายี่บางคนอาจจะเคยพบกับปัญหาความขัดแย้งในครอบครัว เพื่อนบ้าน ความป่วยไข้ การค้าขายขาดทุน และปัญหาความยากจน ในขณะที่บางคนอาจจะมีประสบการณ์ที่เคยสัมผัสกับอำนาจภายนอกเหนือธรรมชาติมาก่อนหน้า ทั้งในรูปของความฝัน ประสบการณ์จริงในชีวิต ชีวิตหลังความตาย โดยสรุปแล้วพบว่าประสบการณ์ของม้ายี่สามารถแบ่งออกเป็นสองระดับ ได้แก่ ประสบการณ์ที่ได้สัมผัสใกล้ชิดกับอำนาจและพลังจากภายนอก ในขณะที่อีกด้านหนึ่งเป็นประสบการณ์ของการขาดพลังอำนาจ เช่น ความเจ็บป่วยและวิกฤติในชีวิต ความยากจน โอกาสทางเศรษฐกิจและสังคม ซึ่ง

ประสบการณ์ทั้งสองรูปแบบ จะมีความสัมพันธ์ต่อการก่อรูปของปัจเจกบุคคล เพื่อเข้าไปมีความสัมพันธ์กับอำนาจและยอมรับสถานภาพของการเป็นม้าขี่ต่อไป

แบบแผนแห่งการเรียนรู้และความสัมพันธ์ของปัจเจกบุคคล ก่อนการกลายสถานะจากปัจเจกบุคคลมาเป็นม้าขี่ บางคนเคยมีประสบการณ์พบเจอและขอความช่วยเหลือจากผีเจ้านายมาก่อนล่วงหน้า ซึ่งเป็นประสบการณ์ที่ช่วยหล่อหลอมความเชื่อในเวลาต่อมา กระบวนการดังกล่าวก่อให้เกิดแบบแผนการเรียนรู้และประสบการณ์ที่สั่งสม เช่น กระบวนการต่อรอง การยอมรับ ความขัดแย้ง ซึ่งเป็นประสบการณ์ที่ฝังใจยึดติดกับตัวบุคคล การเชื่อมระบบความสัมพันธ์และการถ่ายทอดขององค์ความรู้จากผีเจ้านายไปสู่ปัจเจกบุคคล จะก่อให้เกิดการตั้งคำถามประสบการณ์และการสร้างบทเรียนอย่างมีความก้ำกัลน จนบุคคลเกิดการกลายสถานะและเกิดการยอมรับผลแห่งการเรียนรู้ โดยเกิดการยอมรับเป็นม้าขี่ในที่สุด

ต้นทุนทางด้านความเชื่อ ก่อนที่จะกลายมาเป็นม้าขี่หลายคนเคยมีพื้นฐานทางความเชื่อ ซึ่งเป็นแบบแผนทางสังคมที่มีและใช้ร่วมกัน ซึ่งเป็นมาตรฐานแห่งการดำรงชีวิต ที่สัมพันธ์กับอุดมการณ์ว่าด้วยอำนาจต่อการนับถือผี พุทธศาสนาและพรหมณ์ ในขณะที่เดียวกันยังสะท้อนให้เห็นได้จากปรากฏการณ์ ซึ่งมุ่งตอบสนองต่อการแก้ไขปัญหาชีวิตในหลายมิติ เช่น ไสยศาสตร์ เวทมนต์ การแหกเป่า การคุมมือดูยาม ซึ่งถือว่าเป็นต้นทุนที่ช่วยแก้ไขปัญหาและแสวงหาทางออกให้กับบุคคลและชุมชน

ประสบการณ์ของชุมชน ปัจเจกหรือบุคคลที่เคยขอความช่วยเหลือจากผีเจ้านาย ซึ่งเคยประสบผลสำเร็จ เป็นอีกแนวทางหนึ่งที่ผู้กลายมาเป็นม้าขี่ เกิดการยอมรับและซึมซับเข้ามาเป็นพื้นฐานทางความเชื่อ ต่อมาจะส่งผลต่อการตัดสินใจไปพบกับผีเจ้านายและเกิดการกลืนกลายสถานะเป็นม้าขี่ในที่สุด

โอกาสและจังหวะในชีวิต การกลายมาเป็นม้าขี่ เป็นการเพิ่มอำนาจและช่องทางในการเปิดพื้นที่เชิงอุดมการณ์ของการได้มาซึ่งพลังอำนาจ โอกาสและจังหวะในชีวิต เช่น การมีสุขภาพที่ดี การมีอำนาจการตัดสินใจ ซึ่งเปิดโอกาสให้ทุกคนสามารถเข้าถึงและไปมีความสัมพันธ์กับอำนาจ อันจะนำไปสู่การมีชีวิตที่ดีและเกิดสัมพันธ์ภาพระหว่างร่างกาย จิตใจ ในสังคมเชิงอุดมคติ ช่วยสร้างหลักประกันความมั่นคงให้กับม้าขี่ ซึ่งแตกต่างจากการเข้าถึงอำนาจสมัยใหม่ ที่จำกัดสิทธิ์และโอกาสในการเข้าถึงได้อย่างไม่เท่าเทียมกัน

กระบวนการกลายสถานะมาเป็นม้าขี่

กระบวนการกลายมาเป็นม้าขี่ การกลายมาเป็นม้าขี่ของปัจเจกบุคคล ขึ้นอยู่กับหลักเหตุผลสองสถานะ ซึ่งบุคคลถูกกระทำได้แก่ การถูกกระทำจากอำนาจภายนอก ม้าขี่อาจจะทราบได้

จากความฝัน ด้วยความสำนึกจากตัวม้าจี่เอง หรือการลงมาเข้าร่วมม้าจี่โดยตรงเพื่อบอกกล่าวและ
เป็นไปตามการกำหนดของผีเจ้านาย สำหรับม้าจี่ซึ่งได้รับการบอกกล่าวจากผีเจ้านายรายอื่น ๆ ซึ่ง
จะต้องเข้าไปมีความสัมพันธ์กับผีเจ้านายสักกระยะหนึ่งและมักจะได้รับการบอกกล่าวว่าจะมีผีเจ้า
นายลงมาอำคน

ประเภทของม้าจี่

ประเภทของม้าจี่ สถานภาพและความแตกต่างทางบทบาท จากการศึกษาพบว่าม้าจี่
แบ่งออกเป็นสองประเภทใหญ่ ๆ ได้แก่ ม้าจี่ที่มีผีเจ้านายที่รับขันครูด้วยตนเอง ซึ่งจะมีความเป็น
อิสระและไม่ขึ้นกับการถือสายครุของบุคคลอื่น ๆ แต่ผีเจ้านายจะเป็นผู้จัดการด้วยตนเองเกือบทั้ง
หมด ในขณะที่ม้าจี่ที่มีผีเจ้านายที่รับขันครุจากผีเจ้านายของค์อื่น ๆ จะขาดความเป็นอิสระเนื่องจาก
ต้องอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์และเงื่อนไข ซึ่งครุเกี้ยวของตนเป็นผู้กำหนดขึ้น แต่อย่างไรก็ตามม้าจี่ซึ่งมีผี
เจ้านายรับขันครุมาจากผีเจ้านายของค์อื่น ๆ มักจะมีการหลอมรวมของความเป็นชุมชนได้สูงกว่าการ
เป็นม้าจี่ประเภทแรก โดยเฉพาะภายใต้อุดมการณ์ศิษย์หรือลูกเลี้ยงสายศิษย์เดียวกัน อันจะนำไปสู่
การช่วยเหลือพึ่งพากัน เกิดเครือข่ายยึดโยงชุมชนไว้

นอกจากนี้ยังสามารถแบ่งประเภทของม้าจี่ในระดับย่อยเป็น 3 ประเภท ได้แก่ ม้าจี่ซึ่ง
รับขันครุไว้ดูแลรักษาและไม่มีการเข้าทรง โดยม้าจี่ประเภทนี้จะไม่มีผีเจ้านายมาเข้าทรง เพียงแต่รับ
ขันครุไว้เพื่อความอยู่สุขสบายของตนเองและครอบครัว การเป็นม้าจี่ประเภทนี้ อาจจะมีกระบวนการ
การอ่อนน้อม ต่อรองของม้าจี่เพื่อไม่ให้ผีเจ้านายมาเข้าทรงตนก็ได้ สำหรับม้าจี่ที่รับขันครุไว้เพื่อดู
แลรักษาตนเองและครอบครัวซึ่งมีผีเจ้านายมาเข้าทรงด้วย จะมีความซับซ้อนกว่าการเป็นม้าจี่
ประเภทแรก เพราะผีเจ้านายประเภทนี้จะต้องยกครุประจำปีและอาจจะมีการให้ความช่วยเหลือลูก
เลี้ยงในบางโอกาส ส่วนม้าจี่ที่มีผีเจ้านายให้ความช่วยเหลือกับลูกเลี้ยงซึ่งพบอยู่จำนวนน้อยราย โดย
เฉพาะในรายที่มีชื่อเสียงเป็นที่ยอมรับนับถือของลูกเลี้ยงโดยทั่วไป ม้าจี่ที่มีผีเจ้านายประเภทนี้มักจะ
มีพิธีกรรมลงขอนกระด้างควบคู่กันไปด้วยและมักจะยึดถืออุดมการณ์ให้ความช่วยเหลือลูกเลี้ยง
อย่างเต็มใจและเสียสละ ที่เรียกว่า “การโหดคน” การเป็นม้าจี่ที่มีผีเจ้านายให้ความช่วยเหลือกับ
มนุษย์ จึงทำให้ม้าจี่ไม่ค่อยมีเวลาเป็นของตนเองมากนักและอาจจะมีการเข้าทรงทั้งวัน

กฎเกณฑ์ข้อห้ามบางประการในความเชื่อต่อการนับถือผีเจ้านาย เช่น แบบแผน ระเบียบ
วัตรปฏิบัติ กระบวนการ ซึ่งเป็นชุดองค์ความรู้ความเชี่ยวชาญของผีครุในแต่ละสายสกุลที่สามารถ
ปรับเปลี่ยนไปได้อย่างมีความถี่นไหว นำไปสู่การสร้างระบบคุณค่าร่วมที่เกิดจากการผลิต การ
นิยามความหมาย เพื่อใช้ในการควบคุม จัดแจง และระดับปฏิบัติการทางพิธีกรรม เป็นการตอกย้ำ

ความเป็นชุมชนและกลไกช่วยสร้างกระชับความสัมพันธ์ อันก่อให้เกิดการหล่อหลอมกลมเกลียวต่อการเข้าถึงพลังทางอำนาจร่วมกัน

การประกอบพิธีกรรมไหว้ครูประจำปีของกลุ่มผ้าจี ซึ่งสามารถจำแนกออกได้เป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ ได้แก่ การประกอบพิธีกรรมยกครูใหญ่และการประกอบพิธีกรรมการยกครุฑา ซึ่งพิธีกรรมทั้งสองระดับจะมีความแตกต่างกันทั้งรูปแบบ วิธีการปฏิบัติ ขนาดและองค์ประกอบของพิธี เนื่องใจทางด้านสถานภาพ บทบาทและเวลา การช่วยเหลือพึ่งพาทายในกลุ่ม เป็นต้น แต่อย่างไรก็ตามในความสำนึกของผ้าจี การปฏิบัติทางพิธีกรรมมีเป้าหมายและให้ความสำคัญกับการเข้าถึงอำนาจ ซึ่งจะเกี่ยวเนื่องด้วยร่างกายและจิตใจของผ้าจีและครอบครัว ครู คือสัญลักษณ์ตัวแทนแห่งอำนาจที่ผ้าจีทุกคนมีสิทธิ์ในการเข้าถึงและมีความเท่าเทียมกันตาม โอกาสอันเหมาะสม ดังนั้นถึงแม้ว่าพิธีกรรมยกครุฑาประจำปีจะมีความแตกต่างกัน แต่โดยสาระแล้ว จุดร่วมที่ทุกคนใฝ่ฝันและมีโอกาสเข้าถึงคือ อำนาจ ซึ่งเปิดโอกาสให้ผ้าจีได้สัมผัสและเข้าถึงที่แตกต่างจากการเข้าถึงอำนาจสมัยใหม่

การรับชันครุฑของผ้าจี เป็นการแสดงถึงการยอมรับอำนาจและผีเจ้านายอย่างแท้จริง การรับชันครุฑครั้งแรกจึงเป็นสัญลักษณ์ของผ้าจีรายใหม่ ที่กำลังจะย่างก้าวเข้าสู่การเป็นสมาชิกของชุมชนแห่งการปฏิบัติ และเป็นการประกาศให้ชุมชนและบุคคลรอบข้าง ตลอดจนผ้าจีโดยทั่วไปได้รับรู้ว่า ตนเองกลายมาเป็นสมาชิกของชุมชนความเชื่อเช่นนี้ได้อย่างเต็มรูปแบบ

พิธีกรรมการลงขอนกระด้าง เป็นพิธีกรรมการปฏิบัติทางความเชื่อทั้งของผีเจ้านาย ผ้าจี และลูกเลี้ยง ซึ่งเป็นการนำเอาดวงวิญญาณของผู้ที่ตายไปแล้วมาลงร่างของผ้าจี ทั้งดวงวิญญาณที่ตายไม่ดี (ตายอย่างกระทันหันแบบไม่ปกติธรรมดา) และดวงวิญญาณที่ตายดี (ตายอย่างปกติธรรมดา) พิธีกรรมการลงขอนกระด้าง เป็นพิธีกรรมที่คอยเหนี่ยวรั้งความสัมพันธ์ทางเครือญาติและครอบครัว ช่วยหล่อหลอมและเยียวยาความสัมพันธ์ทางจิตใจให้กับสมาชิกผู้เข้าร่วมกลับมาอีกครั้งหนึ่ง พิธีกรรมลงขอนกระด้างยังเป็นพิธีกรรมที่คอยช่วยแก้ไขปัญหาคงคฤกฤติในชีวิต ซึ่งบุคคลเกิดภาวะแห่งการสูญเสีย ก่อให้เกิดสถานภาพทุกข์ทรมานต่อจิตใจและความสมดุลย์ทางอารมณ์ ด้วยบททางพิธีกรรมยังช่วยสร้างภาวะการยอมรับและยอมรับงานต่อสถานการณ์ด้วยความยินยอมพร้อมใจพร้อม ๆ กับแนวทางการวางแผนและตัดสินใจในการดำเนินชีวิตในอนาคต

พิธีกรรมการให้ความช่วยเหลือกับลูกเลี้ยง แบ่งออกได้หลายระดับ ตั้งแต่การให้ความช่วยเหลือด้านต่าง ๆ โดยทั่วไปจากผีเจ้านาย การประกอบพิธีกรรมลงเจ้าที่บ้าน การเชิญวิญญาณมาลงร่าง หรือการถือจิตผ่านร่างผ้าจี พิธีกรรมการให้ความช่วยเหลือลูกเลี้ยงถือเป็นภาระหน้าที่หลักของผีเจ้านายอีกประการหนึ่ง ที่ถือว่าเป็นการช่วยเหลือมนุษย์เพื่อสร้างบุญกุศล เป็นการรับอุดมการณ์พุทธศาสนาเข้ามาปรับใช้ในทางพิธีกรรม การเชิญผีเจ้านายมาลงร่างผ้าจีจะต้องปฏิบัติตามขั้นตอน

ขององค์ความรู้และระเบียบแห่งการปฏิบัติที่เกิดจากการผสมผสานในลักษณะที่มีความหลากหลาย ถือเป็นขั้นตอนและกระบวนการใช้องค์ความรู้อย่างเป็นระบบ โดยมีจำเป็นต้องมีความบริสุทธิ์ทั้งทางร่างกายและจิตใจ ในการให้ความช่วยเหลือแก่ลูกเลี้ยงอย่างมีความเท่าเทียมและเต็มใจ การเชิญศิษยานุศิษย์มาช่วยเหลือนับลูกเลี้ยง ซึ่งจะต้องเป็นไปตามลำดับขั้นตอน การเปลี่ยนแปลงสถานภาพของมัจฉิ์ผู้บวชผู้มีอำนาจ การมีปฏิสัมพันธ์กับลูกเลี้ยงในพิธีกรรมและขั้นความสมบูรณ์ทางพิธีกรรม โดยศิษยานุศิษย์จะอำนวยความสะดวกให้กับลูกเลี้ยง

การจัดความสัมพันธ์ทางสังคม ระหว่างผู้เข้าร่วมพิธีกรรมพบว่า ก่อให้เกิดความเป็นชุมชนและสร้างความสำนึกร่วมกัน ซึ่งสะท้อนรูปแบบของการปฏิบัติและการยึดโยงทางความคิดในกลุ่มมัจฉิ์ด้วยกันเอง โดยเฉพาะมัจฉิ์ซึ่งอยู่ในกลุ่มศิษย์ครูเดียวกัน มักจะมีการช่วยเหลือเกื้อกูลและแบ่งปันประสบการณ์ซึ่งกันและกัน อันก่อให้เกิดความสัมพันธ์ที่แนบแน่น โดยยึดสายครูเป็นศูนย์กลาง มัจฉิ์รุ่นพี่จะมีบทบาทในการชี้แจงแนะนำมัจฉิ์รายใหม่ ในกฎเกณฑ์และพฤติกรรมต่าง ๆ ที่เป็นระเบียบแบบแผนให้เข้ามาเป็นผู้เรียนรู้และเกิดความชำนาญการ และมักจะมีการพึ่งพาช่วยเหลือกันอยู่ในระดับสูง อย่างไรก็ตามมัจฉิ์ประเภทนี้มักจะขาดความเป็นอิสระ เนื่องจากต้องเชื่อฟังและปฏิบัติตามมัจฉิ์ผู้เป็นครูเก่า ซึ่งถือว่าเป็นผู้ที่มีความชำนาญและมีประสบการณ์มากกว่า ในขณะที่เดียวกันยังคงคอยให้ความช่วยเหลือและแก้ไขปัญหให้กับมัจฉิ์ที่เป็นลูกเลี้ยงอีกด้วย ส่วนมัจฉิ์ที่มีศิษยานุศิษย์รับขึ้นครูด้วยตนเอง จะมีความเป็นอิสระมากกว่า เนื่องจากไม่ต้องอยู่ภายใต้กรอบการควบคุมของมัจฉิ์ครูเก่าเหมือนกับการเป็นมัจฉิ์ประเภทแรก และมักจะเป็นผู้ที่จัดแจงในเรื่องราวต่างๆ ทั้งหมดด้วยตนเอง ตั้งแต่การรับขึ้นจนถึงขอบเขตการปฏิบัติ ทำให้มัจฉิ์ประเภทนี้อาจจะไม่มีเครือข่ายความสัมพันธ์กับมัจฉิ์รายอื่น ๆ มากนัก และหากจะเกิดความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับมัจฉิ์รายอื่น ๆ จะต้องอาศัยการออกป้างพ้อน เพื่อเป็นการเปิดช่องทางให้ตนเองได้เข้าไปมีส่วนร่วมเพื่อร้อยรัดกับมัจฉิ์รายอื่น ๆ อันจะนำไปสู่การช่วยเหลือร่วมมือซึ่งกันและกัน

การเอามือเอววันเป็นการผลิตใหม่ในเชิงศีลธรรม ซึ่งถือว่าเป็นกลไกที่คอยช่วยกระชับความสัมพันธ์ระหว่างแรงงานต่างตอบแทนซึ่งกันและกัน ทั้งในมัจฉิ์ศิษย์ร่วมสายสกุลครูและมัจฉิ์ศิษย์ต่างครู ช่วยหล่อหลอมความเป็นชุมชนและเปิดช่องทางเพื่อเข้าถึงอำนาจร่วมกันที่มีความหลากหลาย

มัจฉิ์ซึ่งมีความรู้ความชำนาญการ มักจะเป็นผู้ที่ได้รับการยกย่องนับถือและมีบทบาทโดดเด่นในชุมชนการปฏิบัติเช่นนี้ และเป็นที่พักพิงของมัจฉิ์รายอื่น ๆ ทั้งอยู่ในสายสกุลครูเดียวกันและมัจฉิ์สายสกุลครูอื่น ๆ เป็นการถ่ายทอดและแบ่งปันประสบการณ์ไปสู่มัจฉิ์รายอื่น ๆ

กลุ่มผู้ที่อยู่ในสถานภาพบทบาทของการเป็นลูกเลี้ยง จะเกิดการเชื่อมโยงสายสัมพันธ์และเครือข่ายในพิธีกรรมการปฏิบัติ โดยผ่านการถ่ายทอดไปยังลูกเลี้ยงรายอื่น ๆ ก่อให้เกิดการ

แบ่งปันประสบการณ์และการเรียนรู้ ลูกเลี้ยงแต่ละรายอาจจะไม่เคยรู้จักคุ้นเคยหรือมีความสนิทสนมกันมาก่อน แต่ในที่สุดอาจจะเข้ามามีความสัมพันธ์ต่อกันอย่างแนบแน่น นำไปสู่แบบแผนการปฏิบัติต่อการใช้องค์ความรู้ จากการศึกษาพบว่าความสัมพันธ์ระหว่างลูกเลี้ยง แบ่งออกได้เป็นสองระดับ ได้แก่ ลูกเลี้ยงที่มีความสัมพันธ์ต่อกันอย่างแนบแน่น และกลุ่มลูกเลี้ยงที่มีความสัมพันธ์ต่อกันอย่างหลวม ๆ สายสัมพันธ์เครือข่ายของลูกเลี้ยงจะมีการถ่ายทอดต่อกันไปได้ ซึ่งเป็นจุดเชื่อมโยงของชุมชน เพื่อเข้าถึงองค์ความรู้ของผีเจ้านายที่มีใช้ร่วมกันในชุมชนแห่งนี้

การมีความสัมพันธ์กับอำนาจ เป็นความใฝ่ฝันในเชิงอุดมคติของม้ายี่และลูกเลี้ยง ซึ่งในชีวิตปกติทุกคนมีโอกาสในการเข้าถึงได้อย่างไม่เท่าเทียมกัน เช่น อำนาจทางการเมือง อำนาจในเชิงเศรษฐกิจ อำนาจในความเชื่อ อำนาจทางสุขภาพและการมีชีวิตที่ดีในสังคมสมัยใหม่ การนับถือผีเจ้านายจึงเป็นตัวแทนสัญลักษณ์ของอำนาจ และช่วยคลบวันดาลให้ผู้เข้าร่วมในพิธีกรรมเกิดอำนาจ จากการศึกษาพบว่า การสร้างความสัมพันธ์ของม้ายี่และลูกเลี้ยงกับผีเจ้านาย (ผู้ซึ่งมีอำนาจ) เป็นไปแบบสองทางทั้งระดับแนวคิดและระดับแนวราบ มีทั้งกระบวนการต่อรอง ยอมจำนน และกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ผสมผสานกันไป

ผีเจ้านาย : กระบวนการผลิตใหม่และผลิตซ้ำทางองค์ความรู้

ทัศนะของวิถีการดำเนินชีวิตและบทบาททางสังคมในขอบเขตภาคเหนือ เช่นเดียวกับสังคมระดับอื่นๆ ทั่วไป วิถีทางวัฒนธรรมถูกผลิตขึ้นมาจากความสำนึกและกระบวนการคิดของมนุษย์อย่างมีเงื่อนไขและหลักเกณฑ์ ที่ไม่ตายตัวแต่มีการปรับเปลี่ยนเชื่อมโยง ผสมผสานถ่ายทอดสืบมาในแต่ละยุคสมัย กระบวนการต่างๆ จะมีความสัมพันธ์และสอดคล้องประสานไปกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เพื่อความอยู่รอดของชุมชนนั้น ๆ ในขณะที่ตัวของวัฒนธรรมนั้น ๆ เอง จึงเป็นไปได้ทั้งอัตวิสัยและภววิสัย มีทั้งความเหมือนและความแตกต่างกัน เป็นได้ทั้งเทคโนโลยีของการดำเนินชีวิต เป็นได้ทั้งผลผลิตของกระบวนการต่อสู้ของมนุษย์ เป็นผลสะท้อนของระบบคุณค่า อุดมการณ์ โลกทัศน์ อำนาจ สิทธิ และศักดิ์ศรีของชุมชน ที่ยังคงดำรงอยู่ ด้วยเหตุผลที่ไม่สามารถแยกแยะตัดขาดออกจากระบบองค์ความรู้ (knowledge) หรือที่เรียกว่า “ภูมิปัญญา” ซึ่งจะสะท้อนในรูปแบบของการปฏิบัติทางพิธีกรรม

คุณลักษณะของความเฉพาะเจาะจงในสังคมภาคเหนือ ที่มีพื้นฐานพัฒนาการมาจากสังคมเกษตร ความแตกต่างของบริบททางสังคมและกระบวนการพัฒนาทางประวัติศาสตร์ จึงเป็นเครื่องช่วยตอกย้ำและชี้ให้เห็นว่าอุดมการณ์ทางวัฒนธรรมแห่งวิถีการดำรงชีวิต ดำรงความเป็นอัตลักษณ์ของชุมชน ที่มีลักษณะทั้งด้านรูปแบบและเนื้อหาเป็นของตนเอง ถึงแม้ว่าในสังคมและวัฒนธรรมต่าง ๆ จะมีลักษณะในท่วงทำนองเดียวกันก็ตาม กลไกหรือเครื่องมือเหล่านี้เป็นสิ่งที่

ชุมชนสร้างขึ้นมาร่วมกัน จนเกิดการยอมรับ ด้วยพัฒนาการแห่งภูมิปัญญา องค์ความรู้ เช่น การรักษาสุขภาพพื้นบ้าน อาหาร ตำรายาสมุนไพร วิถีและกระบวนการผลิต ตลอดจนความคิดความเชื่อต่าง ๆ เป็นตัวอย่างที่สะท้อนให้เห็นได้อย่างชัดเจน

ในขณะที่ความเชื่อเกี่ยวกับ ผีเจ้านาย เป็นหน่วยหนึ่งของระบบความเชื่อที่ถือว่ามีบทบาทและยอมรับร่วมกันนับจากอดีตสืบเนื่องมาในปัจจุบัน ท่ามกลางการดำรงอยู่ของบทบาททางความเชื่อที่สัมพันธ์กับเงื่อนไขบริบทสถานะแวดล้อมอื่น ๆ ที่ซับซ้อน อุดมลักษณะของพิธีกรรมและความเชื่อที่สืบทอดเป็นประเพณี ในขณะที่พิธีกรรมอื่น ๆ บางระดับถูกลดทอนความสำคัญลง เหตุผลหนึ่งน่าจะมุ่งความสำคัญไปสู่กระบวนการขับเคลื่อนและขยายตัวขององค์ความรู้ ที่สัมพันธ์กับการประกอบพิธีกรรมเช่นนี้ ที่มุ่งตอบสนองความต้องการทั้งระดับปัจเจกชน (Private) และระดับชุมชน (Public) องค์ความรู้เหล่านี้ถูกเชื่อมกับองค์ความรู้ชนิดอื่น ๆ ที่มีอยู่ มีการผลิตใหม่ขององค์ความรู้และการผลิตซ้ำทางองค์ความรู้อยู่ตลอดเวลา แบบแผนของการสั่งสมองค์ความรู้จะนำไปสู่รูปแบบของการปฏิบัติทางพิธีกรรม อันเป็นผลสะท้อนจากความรู้ที่มีอยู่ร่วมกัน ซึ่งมีความสัมพันธ์กับมิติทางร่างกายและจิตวิญญาณ

การเกิดขึ้นของผีเจ้านาย บทบาทตัวแทนทางอำนาจแห่งวิญญาณอันศักดิ์สิทธิ์ ในความคิดความเชื่อของคนเมือง เป็นแหล่งรวมสรรพวิชา คาถาอาคม องค์ความรู้ความชำนาญของผีเจ้านายแต่ละองค์ เช่น บางองค์เก่งทางหอกดาบสู้รบ บางองค์เก่งทางด้านเมตตามหานิยม บางองค์เก่งทางการแพทย์การรักษาความเจ็บป่วย บางองค์เก่งทางการดูแลเมื่อดูยาม บางองค์เก่งทางการดูแลรักษาสวัสดิภาพของชุมชน ศูนย์รวมแห่งองค์ความรู้เหล่านี้จะถูกถ่ายทอดและปฏิบัติโดยผ่านร่างของม้าซึ่งอยู่ในฐานะการไว้ซึ่งองค์ความรู้ และจะถูกผ่านการปฏิบัติของความรู้ของผีเจ้านายแต่ละองค์ที่แตกต่างกันไปเฉพาะกรณี ตามความจำเป็น บ่อยครั้งที่เคยปฏิบัติกรเหล่านี้ชี้ให้เห็นว่าอำนาจแห่งความรู้สมัยใหม่ ได้ถูกเชื่อมโยงกับองค์ความรู้ท้องถิ่นของผีเจ้านายเอง การใช้ศัพท์แสงทางการแพทย์แผนใหม่ เป็นตัวอย่างที่ผีเจ้านายองค์นำมาอธิบายเหตุผลอาการปวดท้องของลูกเลี้ยงรายหนึ่งที่มีอาการเป็น ๆ หาย ๆ ว่า อาการเช่นนี้ไม่ได้เกิดจากสาเหตุผีหรือถูกของ แต่เกิดจากการเป็นโรคกระเพาะอาหาร เนื่องจากปัจจุบันอาหารการกินทุกอย่างต้องระมัดระวัง เพราะมีสารพิษปะปนแทบจะทุกอย่าง การที่คนเราจะอยู่อย่างปลอดภัยกินอย่างปลอดภัยควรลดกินของที่ไม่จำเป็นลง หากินตามบ้าน กินผักพื้นบ้านจะดีกว่าเพราะปลอดภัย สุดท้ายได้แนะนำให้ลูกเลี้ยงรายนี้ไปพบกับแพทย์ที่โรงพยาบาล

ตัวอย่างอีกกรณีหนึ่ง ผีเจ้านายซึ่งมีม้าซึ่งเป็นชายวัยกลางคน ทำพิธีผูกมัดข้อมือให้หญิงวัยกลางคนผู้หนึ่งเช่นเดียวกัน และทำพิธีเรียกขวัญให้กลับคืนมาสู่หญิงผู้นั้น เสร็จพิธีเจ้าพ่อบอกกับ

หญิงผู้นั้นว่าจะอยู่สุขสบายเมื่อลูก ๆ เรียนจบ ให้ตั้งใจทำมาหากิน บอกให้ลูก ๆ เรียนเอาปริญญามาให้ได้แล้วชีวิตก็จะสุขสบาย

ปี พ.ศ.2544 ผู้ศึกษามีโอกาสไปร่วมงานยกครูของเจ้าน้องกุมารสร้อยทอง ที่ อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ และมีโอกาสได้พูดคุยในวงสนทนากับเจ้าพ่อ เจ้าพี่ที่มาร่วมงานในวงเหล้าหรือ “น้ำเมา” (ในภาษาของผิเจ้านาย) การสนทนาเป็นไปอย่างลึกลับ ผู้เขียนพบว่าศัพท์แต่ละคำที่ผิเจ้านายแต่ละองค์ใช้บางคำเมื่อพูดถึงคำว่า “เงิน” ผิเจ้านายจะเรียกว่า “จี้เบี้ย” เมื่อพูดถึงในเมืองจะเรียกว่า “เมืองรุ่งรัง” ซึ่งมีลักษณะทวนกระแส ในขณะที่ผิเจ้านายบางองค์สามารถใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ได้อย่างมีความชำนาญ “เช่นการเปิดพัดลม” ซึ่งสมัยก่อนไม่มีให้ใช้ซึ่งพฤติกรรมเช่นนี้มีลักษณะตามกระแส

เจ้าพ่อคำริน หนึ่งในบรรดาผิเจ้านายที่มีชื่อเสียงเก่าแก่ ในเขตอำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ จากการสังเกตการณ์ตั้งแต่ปี พ.ศ.2540 - 2545 ผู้ศึกษาพบว่าวิธีการที่เจ้าพ่อให้ความช่วยเหลือแก่บรรดาลูกเลี้ยงด้วยความชำนาญที่มีความหลากหลายของทักษะและองค์ความรู้ในการปฏิบัติ การทำนายทายทักสาเหตุของความป่วยไข้ของลูกเลี้ยง ในคำอธิบายของเจ้าพ่อบางกรณีอาจจะมีสาเหตุมาจากการที่ลูกเลี้ยงไปตัดต้นไม้ใหญ่ซึ่งมีผีสิงสถิตย์อยู่ ผีจึงมาทำร้าย ลูกเลี้ยงบางรายเจ็บป่วยเพราะถูกผีทักทาย บางรายเกิดจากเคราะห์กรรมแต่ชาติปางก่อน หรือบางกรณีอาจจะมีสาเหตุมาจากการถูกของ ลูกเลี้ยงบางคนเจ็บป่วยเพราะ โรคปัจจุบันทันด่วน วิธีการรักษาของเจ้าพ่อก็จะแตกต่างกันไปตามสาเหตุในแต่ละรายกรณี ลูกเลี้ยงที่ถูกผีทำร้ายเจ้าพ่อจะให้ไปเลี้ยงผีและขอขมาในกรณีที่ทำให้ผีไม่พอใจ เจ้าพ่ออาจจะแหกเช็ด ให้น้ำมันดีไปอาบหรือเขียนยันต์เทียนให้ไปจุดที่บ้าน เป็นการแสดงให้เห็นว่าในตัวตนของผิเจ้านายเอง มีการผสมผสานขององค์ความรู้และการใช้องค์ความรู้ที่มีความหลากหลาย มีทั้งการผลิตใหม่ ผลิตซ้ำอยู่อย่างต่อเนื่องตลอดเวลา

การศึกษาของทานาเมะ พบว่า กระบวนการเข้าทรงของกลุ่มที่เรียกตนเองว่า “คนเมือง” คนทรงส่วนใหญ่จะได้แก่ “ผู้หญิง” เนื่องจากผู้หญิงเป็นเพศที่มีความอ่อนแอและไร้อำนาจ ขาดความเท่าเทียมกันกับเพศชาย กิจกรรมการเข้าทรงจึงเป็นการใช้องค์ความรู้ของผู้หญิงเพื่อเพิ่มสถานภาพทางบทบาทและอำนาจที่ขาดหายไป โดยเฉพาะเกิดกระบวนการทางองค์ความรู้ต่าง ๆ ที่เพศชายเคยมีอำนาจอยู่ เช่น การใช้คาถาอาคม การบวชในพุทธศาสนามาเป็นบทบาทของการเข้าทรง

การเข้าทรงจึงเป็นกระบวนการทางความรู้เชิงอำนาจในรูปแบบหนึ่ง ทั้งที่เป็นเชิงปัจเจกชนและสาธารณะที่สามารถจัดแจงให้ดำรงอยู่ในบริบทของสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป องค์ความรู้จึงเป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นในเชิงวัฒนธรรม โดยบุคคลและวิถีแห่งการปฏิบัติทางพิธีกรรม ที่สะท้อนนัยว่าการเข้าทรงเป็นการปฏิบัติการทางองค์ความรู้ เป็นสิ่งที่มีตัวตนจริง ความหมาย ความรู้จะถูกถ่ายทอดผ่านไปยังคำพูดและกิริยาอาการกระทำในขณะที่มีการเข้าทรง ซึ่งเป็นตัวแทนของอำนาจ

แห่งองค์ภายนอกโดยวิญญาณที่เข้าถึงในตัวตนมนุษย์ ศิเจ้านายจะเป็นผู้มีอำนาจในการกระทำพิธีกรรมที่จะคลบับคาลหรือเยียวยารักษาผู้ที่เข้ามาบิพบาทและมีส่วนร่วม

ชุมชนปฏิบัติในพิธีกรรม

พิธีกรรมการนับถือศิเจ้านายที่ปรากฏและดำรงอยู่ในปัจจุบัน อาจจะกล่าวได้ว่าเป็นกลุ่มหรือองค์กรหรือสถาบันทางความเชื่อในอีกรูปแบบหนึ่ง ที่ถูกหล่อหลอมกลายเป็นแบบแผนระเบียบการปฏิบัติ ภายใต้วาทกรรมชุดองค์ความรู้แผนใหม่ที่หลากหลายในปัจจุบัน ทั้งในกลุ่มคนชนบทและชนชั้นกลางในเมือง ทั้งนี้พิธีกรรมที่ถูกปฏิบัติเป็นภาษาเชิงสัญลักษณ์ที่สื่อถึงความเชื่อซึ่งสามารถศึกษาได้ในหลายระดับ เป็นโอกาสที่ความสำนึกบางอย่างจะถูกผลิตซ้ำ และถูกต่อกย้ำในจิตสำนึกของสมาชิกที่เข้าร่วม การที่อุดมการณ์ร่วมถูกผลิตซ้ำให้ทรงพลังก็เพราะพิธีกรรมเป็นภาษาที่เน้นการใช้ความรู้สึก เป็นสื่อถ่ายทอดองค์ประกอบที่เป็นเนื้อหา ความรู้สึกต่าง ๆ จะถูกสร้างผ่านสัญลักษณ์หลายชนิด ทำให้เนื้อหาแบบแผนการปฏิบัติมีพลัง มีชีวิต มีอำนาจเหนือจิตใจ เป็นการดึงสมาชิกในสังคมออกมาออกประสบการณ์จริงจากยามปกติในชีวิตประจำวัน การเร้าความรู้สึกในพิธีกรรมจะก่อให้เกิดการปฏิบัติและเน้นย้ำถึงความเป็นชุมชนร่วมกัน

การก่อกำเนิดของชุมชนจึงมิได้มีนัยของความหมายทางกายภาพที่แสดงถึงความเป็นวัตถุวิสัย (objective) แต่เพียงด้านเดียว แต่หากหมายถึงจินตภาพ มโนทัศน์ทางความคิด ความสำนึกร่วมกันของสิ่งหนึ่งสิ่งใด “ชุมชน” จึงมีความหมายในเชิงสองด้าน ด้านหนึ่งเป็นพื้นที่บริบทในเชิงเขตแดนทางกายภาพ อีกด้านหนึ่ง เป็นพื้นที่ทางนามธรรม เช่น ความคิด ความเชื่อ พิธีกรรม ภาษาสัญลักษณ์ ที่มีใช้ร่วมกัน ชุมชนเช่นนี้เป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดการยึดโยงสายสัมพันธ์ทางความรู้สึกเข้าด้วยกัน เป็นกลุ่ม องค์กร สถาบัน พรรคพวกเข้าไว้ด้วยกัน เช่น กลุ่มหมวดวัดเดียวกัน กลุ่มองค์กรเหมืองฝาย ที่มีผีเป็นสัญลักษณ์ หรือกลุ่มผู้นับถือผีเดียวกัน เป็นต้น สิ่งเหล่านี้จึงถือเป็นชุมชนในรูปแบบหนึ่งที่ปรากฏและสะท้อนการปฏิบัติทางพิธีกรรม

สอดคล้องกับการศึกษาของนิธิ ซึ่งเป็นอีกตัวบทหนึ่งของการต่อกย้ำชุมชนในจินตนาการของกลุ่มคน โดยการปฏิบัติทางพิธีกรรมขององค์ความรู้ ลัทธิพิธีนับถือเจ้าแม่กวนอิมเป็นตัวอย่างลัทธิพิธีกรรมของปรากฏการณ์ทางสังคมใหม่ ที่ช่วยสร้างสำนึกทางสังคม social concern มีกิจกรรมและวัตรปฏิบัติหลายอย่างที่สำนักต่าง ๆ ชักชวนให้ทำร่วมกัน รวมทั้งการบริจาคทรัพย์เพื่อสร้างปฏิมา หนังสือสวดมนต์ หรือเจดีย์สถาน ต่างรับนับถือวัตรปฏิบัติเดียวกันมากบ้างน้อยบ้าง การชุมนุมเพื่อสวดมนต์ไหว้พระเหล่านี้ ให้ความรู้สึกเป็นปึกแผ่นร่วมกับผู้อื่น เหมือนความรู้สึกของคนในชุมชนเดียวกัน การนับถือเจ้าแม่กวนอิมจึงเป็นชุมชนใหม่ที่ตอบสนองความโหยหาและความรู้สึกร่วมอาทรกับบุคคลอื่นได้อย่างดี พิธีกรรมที่เกิดขึ้นจึงเป็นสิ่งที่มีความสำคัญ

ปัจเจกและชุมชน พิธีกรรมเป็นสื่อที่สะท้อนให้เห็นถึงผู้เข้าร่วมพิธีบรรลุดึงการรวมตัว communion กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ตนนับถือพร้อม ๆ ไปด้วยการรวมตัวกับเพื่อนมนุษย์ผู้อื่นที่อยู่ร่วมในพิธี

ในปัจจุบันนอกจากพิธีกรรมซึ่งมีอยู่อย่างหลากหลายแล้ว ชุมชนการปฏิบัติในกลุ่มผู้นับถือผีเจ้านาย เป็นอีกรูปแบบหนึ่งของความเชื่อที่ถือเป็นกลไกและกระบวนการทางวัฒนธรรมที่สัมพันธ์กับการผลิตภูมิปัญญาหรือความรู้ เพื่อการดำรงอยู่และสืบทอด โดยภาคปฏิบัติทางพิธีกรรมในแต่ละตอน ความสำนึกและการมีส่วนร่วมทางความเชื่อจึงเป็นสิ่งที่ช่วยจรโลงและยึดโยงเครือข่ายกลุ่มสถานภาพและตำแหน่งแห่งที่เดียวกัน ณ จุดใดจุดหนึ่ง เช่น ขณะร่วมวงฟ้อนหรือการยึดถือปฏิบัติในระดับปัจเจก แม้กระทั่งการมีความสัมพันธ์ระหว่างผีเจ้านายและลูกเลี้ยง สิ่งที่ไม่อาจจะมองข้ามไปได้ของกระบวนการดังกล่าว ทั้งในระดับความเชื่อและในระดับพิธีกรรมแห่งการปฏิบัติคือ ชุดขององค์ความรู้จำนวนหนึ่ง ซึ่งอาจจะมีหลายชุดองค์ความรู้เพิ่มเติม โดยมีผีเจ้านายเป็นตัวชูโรงและมีบทบาทหลัก ในฐานะผู้ชำนาญการ ที่จะนำไปสู่การใช้ความรู้ตามขั้นตอนและกระบวนการทางพิธีกรรม

ผีเจ้านายในฐานะผู้ชำนาญการทางองค์ความรู้ จึงเป็นสิ่งที่ช่วยสร้างความสัมพันธ์และเชื่อมโยงองค์ประกอบทางความเชื่อ อันได้แก่ ม้าขี่ ลูกเลี้ยง ผีเจ้านายเข้าไว้ด้วยกัน เป็นชุมชนหนึ่งที่มีปฏิสัมพันธ์ต่อกันและมีการปฏิสัมพันธ์กับชุมชนระดับต่าง ๆ ชุมชนการปฏิบัติของพิธีกรรมการนับถือผีเจ้านาย จึงเป็นสิ่งที่ช่วยหล่อหลอมกลมเกลียวและสร้างอัตลักษณ์ของปัจเจกที่เข้ามามีส่วนร่วมตลอดจนบทบาทในความสัมพันธ์ ซึ่งเกิดการเรียนรู้ ผลิตใหม่และผลิตซ้ำทางภูมิปัญญาเดิม พิธีกรรมความเชื่อเรื่องผีเจ้านายจึงเป็นชุมชนเก่าที่ถูกสืบทอดในบริบทใหม่

ผีเจ้านายสถาบันเชิงสุขภาพในชุมชน

อุดมการณ์หลักของผีเจ้านายที่มา “ย่ำม้าขี่” โดยทั่วไปมีเหตุผลที่ตรงกันคือ เป็นผู้ที่ลงมา “ไต่คนมนุษย์” หรือให้ความช่วยเหลือมนุษย์ไม่ว่าจะยากดีมีจน ให้อยู่สุขสบายโดยอาศัยทักษะและความสามารถของผีเจ้านายแต่ละคนที่มีความแตกต่างกันไป สมาชิกในชุมชนมีความคาดหวังกับผีเจ้านายว่าเป็นผู้ที่บันดาลความสงบสุขร่มเย็นมาสู่ตนเอง ครอบครัวและชุมชน จึงจัดอยู่ในมิติของความสัมพันธ์ต่างตอบแทน โดยอาจจะมีการสร้างหอผีให้ผีเจ้านายได้อยู่อาศัย เพื่อปกป้องคุ้มครองเขตแดนบ้านเรือนเคหะสถานไร่นา สมาชิกต้องให้ความเคารพนบถนอม บูชาตามประเพณีปรากฏการณ์เช่นนี้พบเห็นได้ทั่วไปในสังคมภาคเหนือ พิธีกรรมการบนบานสานกล่าวด้วย เหล้าไห ไก่คู่ พิธีกรรมเลี้ยงผีอารักษ์บ้านและพิธีกรรมอื่น ๆ ในห้วงทำนองเดียวกัน จึงเป็นอุดมการณ์ที่ช่วยต่อยอดและสานต่อรากฐานของสภาวะแห่งวิถีชีวิตให้เกิดความสุขสบายทั้งทางร่างกายและจิตใจ ในขณะที่อีกด้านหนึ่งความสั่นคลอนของวิถีชีวิตอย่างปกติสุข ความเจ็บป่วย การทะเลาะเบาะแว้ง

ความสูญเสีย และเหตุปัจจัยที่ไม่พึงปรารถนาในชีวิต อาจเกิดจากการคลั้งคาลงของผีเจ้านาย ซึ่งมูลเหตุปัจจัยที่เกิดขึ้นจากการ ไม่ปฏิบัติตามครรลองคลองธรรม การละเลยและดูหมิ่นก่อให้เกิดสิ่งเรียกว่า ตกใจ หรือแม้กระทั่งกระบวนการฆ่าล้างของผีเจ้านายเอง ผีเจ้านายจึงเปรียบเสมือนคาบสองคม ในความสำนึกของม้าจี่และความสำนึกของคนในชุมชน

แม้ว่าช่วงก่อนหน้าปี พ.ศ.2500 บทบาทและสถานภาพทางสังคมของผีเจ้านายจะไม่ปรากฏเป็นที่โดดเด่นนัก ในขณะที่ชุมชนเองมีสถาบันและทรัพยากรทางภูมิปัญญาที่คอยตอบสนององค์ระบบพื้นฐานแห่งชีวิต มีสถาบันวัดที่เข้มแข็ง ภูมิปัญญาการดูแลสุขภาพสภาพพื้นบ้าน หมอเมือง ฝูปู่ย่าคำ ฝูมคฝูเม็ง และฝูปู่ย่า แต่มีหลักฐานที่ปรากฏยืนยันทั้งจากคำบอกเล่าและในตัวพิธีกรรมที่ชี้ให้เห็นว่า ความเชื่อเรื่องผีเจ้านายดูจะมีบทบาทสำคัญอยู่ไม่น้อยทีเดียว การรักษาอาการป่วยไข้เล็ก ๆ น้อย ๆ การดูเมื่อดูยาม การลงยันต์เทียบ ที่มุ่งคอยตอบสนองทั้งทางร่างกายและจิตใจของสมาชิกในชุมชน เป็นสิ่งที่พึงพิงในยามปกติและยามวิกฤติ ปรากฏการณ์เช่นนี้สามารถพบเห็นได้ทั่วไปในปัจจุบัน

แม่แก้ว ลูกเลี้ยงซึ่งมาจากจังหวัดลำพูน หนึ่งในจำนวนลูกเลี้ยงของเจ้าพ่อคำริน กล่าวว่า “เป็นลูกเลี้ยงของเจ้าพ่อและเคยมาขอความช่วยเหลือจากเจ้าพ่ออยู่หลายครั้ง แม่ฮู้ไม่สบายปวดท้องและกระดูกอยู่บ่อย ๆ ไปหาหมอมาหลายโรงพยาบาลนับไม่ถ้วน อาการก็ไม่ทุเลา เมื่อแม่ฮู้มาหาเจ้าพ่อ เจ้าพ่อบอกให้แม่ฮู้ว่า ถูกพิษผีใส่ ให้เลี้ยงผี เมื่อแม่ฮู้ทำตามรู้สึกว่าการหายเป็นปกติดี อย่างน่าแปลก เมื่อแม่ฮู้มีเรื่องเดือดร้อนก็จะมาสอบถามจากเจ้าพ่อ”

คุณปลา เคยพาสามีซึ่งมีอาชีพเป็นนักธุรกิจ มาหาเจ้าพ่อเนื่องจากมีอาการคันตามเนื้อตามตัว เคยไปเข้ารับการรักษาจากโรงพยาบาลมาหลายแห่งแล้วเช่นกัน แต่อาการก็ไม่หายขาด เมื่อมาหาเจ้าพ่อคำริน เจ้าพ่อให้ดื่มน้ำมนต์พร้อม ๆ กับการเช็ดแก้ตามตัว เมื่ออาการเริ่มทุเลาลงมาก จึงถวายตัวเป็นลูกเลี้ยงของเจ้าพ่อ คุณปลาเล่าว่า “เมื่อได้พูดคุยซักถาม มาหาเจ้าพ่อครั้งใดจะเกิดความรู้สึกมีความอบอุ่นใจ สร้างความมั่นใจ ให้กับตนเองได้มาก และเมื่อไปที่แห่งใดเหมือนว่ามีเจ้าพ่อคอยปกป้องคุ้มครองอยู่ตลอดเวลา”

คุณสมร เป็นลูกเลี้ยงอีกคนหนึ่งที่เคยมาขอความช่วยเหลือจากเจ้าพ่ออยู่หลายครั้งเมื่อเกิดความรู้สึกไม่สบาย เจ้าพ่อทำนายทายทักและช่วยแก้ไขปัญหาให้ บางครั้งให้เจ้าพ่อลงเทียบให้ไปจุดที่บ้าน เมื่อทำแล้วจะมีความรู้สึกว่าการไม่สบายใจต่าง ๆ จะหมดไป มีความเชื่อมั่นและศรัทธาในตัวเจ้าพ่อมาก เมื่อมีเหตุการณ์อันจำเป็นและเกิดความไม่สบายใจจะมาพบเพื่อพูดคุยกับเจ้าพ่อเสมอ ๆ เพื่อขอคำปรึกษา

กรณีอีกตัวอย่างหนึ่ง ป้าพลอย ม้าจี่ของเจ้าพระมราช เล่าว่า ตนเองมีอาการไม่สบายบ่อยครั้งทีเดียวจะปวดหัว เวียนหัว ปวดตามมือตามเท้า เคยไปเข้ารับการรักษาทั้งจากโรงพยาบาลของ

รัฐและเอกชนมาหลายแห่ง อาคารก็ยังไม่หายเป็นปกติ แต่เมื่อรู้สึกว่ามีเทพเจ้ามาเยี่ยมตนจึงตั้งขันรับไว้ จนทำให้อาคารต่าง ๆ ที่เป็นอยู่หายเป็นปกติ ปัจจุบันตนต้องปฏิบัติรักษาขันครุให้อยู่ในสภาพปกติและปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ เพราะหากไม่ปฏิบัติตามอาคารที่เคยเป็นอยู่จะกลับมาเป็นอีกเช่นเดิม เมื่อขึ้นขันครุหรือปฏิบัติตามทำให้ตนเองและครอบครัวอยู่สุขสบายทำมาค้าขึ้น

ในขณะที่ความหมายของคำว่า สุขภาพ มิได้หมายถึงเพียงข้อจำกัดขอบเขตเฉพาะสุขภาพทางด้านร่างกาย หากมองในระดับลึกลงไปจะพบว่าสุขภาพเป็นวิถีชีวิตทางวัฒนธรรมทั้งหมด การดำเนินชีวิตทุกขณะ ทุกด้านจะสัมพันธ์กับการมีชีวิตวัฒนธรรมทางสุขภาพที่ดีทั้งสิ้น ภายใต้กระบวนการพัฒนาของรัฐ กระแสการเปลี่ยนแปลงของระบบชาตินิยม ทุนนิยม เป็นส่วนหนึ่งที่มีอาจจะปฏิเสธได้ว่าอย่างน้อย ก่อให้เกิดการเบียดบังชีวิตทางสุขภาพของชุมชนทั้งสิ้น ความไม่มั่นคงของชีวิต การมีงานทำ ความปลอดภัย ความเจ็บป่วยทางร่างกายและจิตใจ ความเสี่ยงของปัจจัยและเหตุผลต่างๆ ที่สัมพันธ์กับขีดจำกัดขององค์กรสาธารณสุขและภาคการศึกษา ตลอดจนกระบวนการครอบงำวิถีชีวิตเกือบทุกด้าน ในขณะที่สุขภาพเป็นทั้งทรัพยากร องค์ความรู้ การจัดการและการเรียนรู้ของชุมชน ด้วยกระบวนการดังกล่าวในสังคมสมัยใหม่ ทาบาเบ้ พบว่า การทรงเจ้า เป็นเทคนิคอย่างหนึ่งที่ใช้เพื่อเผชิญหน้ากับความเจ็บป่วยและด้วยความต้องการที่จะมีชีวิตเป็นสุขในโลกนี้ ในขณะที่เดียวกันจัดเป็นกระบวนการปรับตัวที่เกิดการสร้างสรรค์สร้างทางองค์ความรู้ที่สัมพันธ์กับสังคมสมัยใหม่ กระบวนการเข้าทรงเป็นกระบวนการที่มีเจ้า ผีเจ้านาย มีปฏิสัมพันธ์กับคนไข้และผู้เข้าร่วมในพิธีกรรม โดยทั่วไปผีเจ้านายมักจะเป็นตัวแทนของอำนาจทางพิธีกรรมที่ทรงพลัง ซึ่งจะช่วยคลี่คลายให้เกิดความมีสุขภาพดีและการอยู่ดีกินดีของคน (ทานาเบ้, 2540: 47-49)

สถาบันผีเจ้านายที่ดำรงอยู่ในชุมชน มิได้เกิดขึ้นในลักษณะที่เรียกว่า “ผิถิ่นผิถฐาน” ในขอบเขตแห่งความทันสมัยนิยม (modernization) แต่มีลักษณะที่สัมพันธ์กับกฎเกณฑ์แห่งวิถีชีวิตและการปรับตัวอย่างมีการสร้างสรรค์ โดยกระบวนการกลั่นกรองทางองค์ความรู้ การผสมผสาน การขัดขึ้น การต่อรอง และการให้ความหมายที่สอดคล้องภายใต้บริบททางสังคม ในขณะที่พิธีกรรมการนับถือผีผิถ ผิเม็ง ผิปู่ย่า ดูเหมือนว่าสถาบันเหล่านี้จะถูกลดทอนลงในห้วงทศวรรษ 2500 เป็นต้นมา จากการศึกษาของอานันท์และฉลาดชาย กรณีศึกษาพิธีกรรมการเลี้ยงผีผิถผิเม็งเมืองแพร่ พบว่า พิธีนี้อย่างน้อยสะท้อนให้เห็นว่ามีความมุ่งหมายเพื่อความอยู่สุขสบายของกลุ่มตระกูลเช่นกัน โดยเฉพาะในช่วงวันสุดท้ายของการประกอบพิธีกรรม จะมีการเสี่ยงทายตาแหวด 7 ตา เสี่ยงทายไข่มด การเข้าทรงของผีผิถผิเม็ง เพื่อพบปะลูกหลาน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อแก้ไขข้อขัดแย้งในกลุ่มตระกูล การบนบานสาธยายกล่าว หรือการช่วยเหลือลูกหลานในเรื่องราวต่าง ๆ วัตถุประสงค์ของการประกอบพิธีกรรมเพื่ออำนวยให้เกิดความอยู่สุขสบาย เช่นเดียวกันกับประเพณีการเลี้ยงผีผิถ ผิปู่ย่าของทางภาคเหนือในเดือน 9 เหนือ ออก 9 คำ วัตถุประสงค์เพื่อขอพรจากผีให้ปกป้องคุ้มครอง

ถูกหลานในกลุ่มตระกูล แต่พิธีกรรมเหล่านี้ดูเหมือนว่าจะถูกลดความสำคัญลง โดยเฉพาะในยุคปัจจุบันอย่างชัดเจน

การเกิดขึ้นของผีเจ้านายและปรากฏการณ์เพิ่มขยายตัวมากขึ้นอย่างรวดเร็ว เช่นนี้ ช่วยตอกย้ำให้เห็นว่า เกิดสถานการณ์วาทกรรมทวนกระแสในทิศทางตรงกันข้ามกับวาทกรรมกระแสหลัก โดยเฉพาะหากมองที่ความสัมพันธ์กับระบบการแพทย์และทิศทางของการพัฒนา ซึ่งตั้งอยู่บนรากฐานการมองสุขภาพในทิศทางเดียว แต่ละเลยระบบสุขภาพที่สัมพันธ์กับโลกทัศน์ จักรวาลวิทยา ค่านิยมหรือระบบความสัมพันธ์ที่เป็นรากฐานทางภูมิปัญญาของชุมชน ตลอดจนอำนาจที่ชุมชนมีอยู่ซึ่งถือได้ว่าเป็นภูมิปัญญาหรืออำนาจทางเลือกซึ่งมีความหลากหลาย

การลงผีเจ้านายหากจะมองในแง่ความสัมพันธ์เชิงสุขภาพแล้วจะพบว่า เป็นปรากฏการณ์สองด้าน ในด้านหนึ่งพิธีกรรมมุ่งตอบสนองในระดับปัจเจก คือผู้ที่เป็นม้าขี่เอง ในขณะที่อีกด้านหนึ่งคอยมุ่งตอบสนองต่อมวลชน ชุมชน และผู้ที่มาขอความช่วยเหลือจากผีเจ้านาย ในระดับปัจเจกชนหรือผู้ที่เป็นม้าขี่เอง จะช่วยก่อรากฐานทางสุขภาพที่ดีด้วยการยอมรับสถานภาพและบทบาทที่สะท้อนโดยวิธีการรับขัน การขึ้นขัน การปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ข้อห้ามอย่างเคร่งครัด อันจะเป็นที่มาของการมีชีวิตที่ดีและงดงามของการดำรงอยู่ในโลกนี้

ในระดับมวลชน ส่วนหนึ่งชุมชนความสำนึกที่คาดหวังและมอบบทบาททางสุขภาพทั้งระดับครอบครัว ชุมชนและสังคม ให้กับอำนาจนอกเหนือธรรมชาติ เช่น การเลี้ยงผีฝ่าย ผีปู่แสะย่าแสะ ผีปู่ย่า โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อขอให้ปกป้องรักษาคุ้มครองให้เกิดความร่มเย็นเป็นสุข แม้ในสมัยปัจจุบัน สภาวะการดังกล่าวอาจจะมีให้เห็นน้อยมาก แต่พบเห็นได้ทั่วไปในหมู่ผู้นับถือผีเจ้านาย โดยเฉพาะสภาวะแห่งความสับสนทางสังคมที่กรอบด้วยวัฒนธรรมความเสี่ยงและ วัฒนธรรมความกลัว อุดมการณ์เศรษฐกิจในระบบทุนนิยมที่สะท้อนให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและสภาพปัญหาใหม่ ๆ เกิดขึ้น การดูแลเมื่อ การทำนายโชคชะตา การลงขออนกระด้าง การดูทิศทางของการดำเนินธุรกิจ การรักษาอาการเจ็บป่วยกับผีเจ้านาย ความคาดหวังเหล่านี้เป็นสิ่งที่ผีเจ้านายได้รับบทบาทในการเป็นตัวแทนของชุมชน

จากการศึกษาของทานาเบ่ พบว่า ผีเจ้านาย เป็นการแสดงบทบาททางอำนาจแบบลอกเลียนที่เกิดขึ้นจากระบบความสัมพันธ์ในสังคม โดยม้าขี่ที่เกิดจากการครอบงำขององค์อำนาจภายนอก ที่ใช้องค์ความรู้ที่มีความหลากหลาย เช่น พุทธศาสนา พราหมณ์ ความรู้ด้านสมุนไพร และความรู้อื่น ๆ ตลอดจนอุดมการณ์ทางวิทยาศาสตร์ ที่เกิดการนำมาใช้อย่างมีความสร้างสรรค์ ของกระบวนการสืบทอดทางวัฒนธรรมความเชื่อประเภทนี้ แม้จะไม่สามารถตอบสนองความคาดหวังได้อย่างมีความชัดเจนนัก

สิ่งที่สะท้อนจากอคติของชุมชนภาคเหนือ การลงผี จึงเป็นองค์ประกอบทางพิธีกรรม ของความเป็นชุมชน การรับขันครุ การยกครุประจำปี การออกฝ่ามฟ้อน การลงขอนกระด้าง และ การให้ความช่วยเหลือด้านอื่น ๆ จึงเป็นภาระของผีเจ้านายที่ถือว่าอยู่ในบทบาทของผู้ชำนาญการ คำ อธิบายอาการเจ็บป่วย อาจจะมีสาเหตุมาจากการตัดต้นไม้ใหญ่ที่มีผีเทวดาสงสถิตย์อยู่ การปีศาจวะ รคเจ้าที่เจ้าทาง การละเลยปฏิบัติต่อผีปู่ย่า การถูกคุณไสย หรือเหตุผลอย่างอื่น อันมีพื้นฐานที่ตั้งอยู่ บนรากฐานของความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับธรรมชาติและมนุษย์กับสิ่งนอก เหนือธรรมชาติ และการผสมผสานความรู้วิทยาศาสตร์กระแสหลัก เช่น คำอธิบายสาเหตุของ ความเจ็บป่วยอาจจะเกิดความความตึงเครียดทางอารมณ์ หรือปวดท้องเพราะเป็นโรคกระเพาะ อาหาร หรือมะเร็ง เป็นต้น

กระบวนการเรียนรู้ เกิดการสังสม การสร้างสรรค์ การกลั่นกรองทางภูมิปัญญา สถาบัน ผีเจ้านายกับบทบาททางสุขภาพจึงเป็นสิ่งที่ไม่อาจจะตัดขาดออกจากรูปแบบทางสังคมที่มีแบบแผน ทางการดำเนินชีวิตแนวใหม่ แม้ว่าระบบความเชื่อนี้จะถูกเบียดขับออกไปจากพื้นที่กระบวนการ ทางความคิดและการปฏิบัติของวาทกรรมอำนาจกระแสหลักก็ตาม จุดตัดผ่านทางพิธีกรรมยังคงจะมี บทบาทและความสำคัญมากขึ้น ทั้งนี้เพราะอาจจะสอดคล้องกับกระบวนการปรับตัวเพื่อตอบสนองต่อ วิธีชีวิตในชุมชน ภายใต้ระบบการเมืองและวิถีคิดแบบองค์รวมและความเท่าเทียมของอำนาจที่ทุก คนสามารถมีโอกาสเข้าถึงในตำแหน่งแห่งที่ของตนเองบนพื้นที่ของความหลากหลาย

ความรู้ อำนาจ พลวัตทางพิธีกรรมและการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม

จากการศึกษาพบว่า พิธีกรรมการปฏิบัติในชุมชนผู้นับถือผีเจ้านายมีความซับซ้อนและ ขยายตัวเพิ่มมากขึ้น ตัวของพิธีกรรมเองสามารถผูกโยงพิธีกรรมใหม่ ๆ และพิธีกรรมที่เคยมีอยู่ใน ท้องถิ่นอย่างผสมกลมกลืน เช่น พิธีกรรมบายศรีที่เพิ่มเข้ามา พิธีกรรมสืบชะตาขันครุและม้าขี่ พิธี กรรมขึ้นท้าวทั้งสี่และห่อผีเจ้าที่ หรือแม้แต่การนำพระสงฆ์มาให้ศีลให้พรในคืนก่อนวันประกอบ พิธีกรรม อันสะท้อนถึงอุดมการณ์ที่ร้อยต่อกับความเชื่อทางพุทธศาสนา การปฏิบัติทางพิธีกรรมที่ แปลกใหม่จะเป็นสิ่งที่มีมนต์ขลังมากขึ้น พร้อมๆ กับเพิ่มพลังให้กับคำอธิบายตามกฎเกณฑ์และ เงื่อนไขตามบริบททางสังคม กล่าวอีกนัยหนึ่ง เมื่อสังคมมีความสลับซับซ้อนหลากหลายตัวของพิธี กรรมเองก็ต้องปรับเปลี่ยนลื่นไหลตามไปด้วย เพื่อให้คงอยู่และผลิตซ้ำตัวเองต่อไปได้ ตามจักรวาล วิทยาของชุมชนซึ่งจะเป็นสิ่งที่นำมาของคำตอบ คำอธิบายและพลังอำนาจในเชิงศีลธรรมที่มีความ เคลื่อนไหว ดังนั้นการเรียนรู้และการเชื่อมโยงของความรู้ ในเวทีของการปฏิบัติทางพิธีกรรมแห่งนี้ จึงเป็นสิ่งที่ไม่สามารถแยกขาดออกจากกันได้ ซึ่งกลายเป็นแหล่งที่มาของอำนาจอันหลากหลายใน ท้องถิ่นที่มุ่งคอยตอบสนองในเชิงจิตวิญญาณของผู้ที่มีความเชื่อถือศรัทธาที่สำคัญความรู้ ดังกล่าว

จะมีทั้งการนิยามความหมาย ช่วงชิง การปะทะประสานกับองค์ความรู้ดั้งเดิมและความรู้สมัยใหม่ จนเกิดกระบวนการต่อรองหรือผนวกกลืน และกลายเป็นพลังสำคัญในการปฏิบัติการทางพิธีกรรม

กระบวนการทางพิธีกรรมพบว่า องค์ความรู้เป็นสิ่งที่ช่วยก่อร่างสร้างฐานและเชื่อมร้อยปฏิสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างม้าขี่ ลูกเลี้ยงและผีเจ้านาย ตลอดจนผู้ที่เข้าร่วมในพิธีกรรมอย่างมีความสำคัญ ในกลุ่มผีเจ้านายได้แก่การถือสายครุ ในกลุ่มผู้เป็นม้าขี่ได้แก่ขันครุและผีสายครุ และในกลุ่มลูกเลี้ยงได้แก่ผีเจ้านาย ซึ่งในแต่ละกลุ่มจะให้ความสำคัญกับองค์ความรู้ศูนย์กลาง ในขณะเดียวกันตัวองค์ความรู้ดังกล่าวซึ่งมีพลวัตในตัวเอง ไม่ได้มาจากการสถาปนาความสัมพันธ์และการผลิตของบุคคลในกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง หากแต่ตระการของอำนาจเกิดจากกระบวนการสร้าง ผลิตความหมายให้คำนิยามผ่านบุคคลกลุ่มต่าง ๆ มีทั้งกระบวนการต่อรอง ช่วงชิง ผสมผสาน ปรับเปลี่ยน ที่เกิดจากกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ไปมาระหว่างกัน ดังนั้นการผลิตองค์ความรู้ในชุมชนการนับถือผีเจ้านายเช่นนี้ จึงเป็นเสมือนเวทีของการเปิดพื้นที่ให้กับทุกคนได้เข้ามามีส่วนร่วม สร้างความหมายใหม่อยู่ตลอดเวลา เพราะฉะนั้นปฏิสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างผีเจ้านาย ลูกเลี้ยงและม้าขี่ ไม่ได้เป็นปฏิสัมพันธ์ในทิศทางเดียว แต่เป็นปฏิสัมพันธ์ที่ซับซ้อน ซึ่งเกิดจากการมีส่วนร่วมจากบุคคลหลาย ๆ ฝ่ายไปในขณะเดียวกัน ตัวองค์ความรู้จะเป็นเทคโนโลยีที่คอยเหนี่ยวรั้งมาตรฐานทางความสัมพันธ์ ทั้งผีเจ้านาย ม้าขี่ ลูกเลี้ยง ศิษย์ครุเดียวกัน ศิษย์ต่างครุและเครือญาติของลูกเลี้ยงหรือเครือญาติของม้าขี่เอง

ในเวทีชุมชนปฏิบัติทางพิธีกรรมภายใต้อุดมการณ์ของม้าขี่ ผีเจ้านายและลูกเลี้ยง อำนาจในความเป็นจริงแล้วจะต้องเป็นอำนาจพลังเชิงศีลธรรมที่มีความเป็นธรรมและเท่าเทียม อำนาจจะเกิดได้ ไม่ได้มาจากแหล่งใดแหล่งหนึ่งเพียงอย่างเดียว แต่ที่สำคัญอำนาจทางศีลธรรมต้องเกิดจากการผลิตของ คน ด้วยในเวลาเดียวกัน ดังแนวความคิดที่ว่า “ผีก็คือคน คนก็คือผี” หากคนขาดอำนาจ คนก็ต้องรับอำนาจจากผี (การกลายเป็นม้าขี่ หรือการที่ลูกเลี้ยงมาขอความช่วยเหลือจากผีเจ้านาย) หากผีขาดอำนาจผีก็มาใช้อำนาจจากคน (หรือผีพึ่งคน ดังวิถีคิดที่ว่าปัจจุบันสังคมสมัยใหม่ทุกคนพากันทำลายที่อยู่ของผีเมื่อผีไม่มีที่อยู่ ผีจึงมาอาศัยคนอยู่ ซึ่งช่วยตอกย้ำในการอธิบายการเพิ่มขึ้นของม้าขี่) ทั้งการผลิตอำนาจและการใช้อำนาจจะต้องมีความเป็นธรรมและเที่ยงตรงด้วย จึงจะเป็นอำนาจที่สมบูรณ์และบรรลุความสำเร็จ

โดยสรุปแล้วในชุมชนการปฏิบัติทางพิธีกรรมดังกล่าว เป็นการสร้างพลังอำนาจที่มีความเชื่อร่วมกัน อำนาจดังกล่าวจะเกิดขึ้นได้และเพิ่มพลังขึ้นได้จะต้องเป็นอำนาจที่เกิดจากมาตรฐานทางศีลธรรมของชุมชนเป็นเครื่องกำกับ และต้องตั้งอยู่บนรากฐานทางภูมิปัญญาดั้งเดิม อำนาจจะเกิดพลังและเพิ่มขึ้นหากทุกคนช่วยกันถนอมรักษา และเพิ่มจำนวนของขันครุหรือเปลี่ยนขันครุทุก ๆ 3 ปีหรือแม้แต่การกำหนดของสายครุเพราะถือว่าจะมีการผลิตใหม่และผลิตซ้ำตัวเองอยู่

ตลอดเวลา ในขณะที่อำนาจดังกล่าวอาจเสื่อมพลังลงได้หากมั่งมีไม่ปฏิบัติตามกฎเกณฑ์เชิงศีลธรรมของสังคมและยึดถืออุดมการณ์ของชุมชนทางพิธีกรรมร่วมกัน

เงื่อนไขการขยายตัวทางพิธีกรรมและปรากฏการณ์เพิ่มขึ้นของมั่งมี

จากการศึกษาพบว่าในสังคมปัจจุบันซึ่งมีความซับซ้อนและหลากหลายไปด้วยปัญหาท่ามกลางการพลิกผันบทบาทของปัจเจกชนและชุมชนที่ต้องปรับตัวไปตามบริบทของสังคมสมัยใหม่ ทำให้ชีวิตต้องเผชิญและต่อสู้กันมากขึ้น อย่างไรก็ตามภายใต้สถานการณ์ดังกล่าวกลับชี้ให้เห็นว่า จำนวนมั่งมีขยายจำนวนเพิ่มมากขึ้นอย่างรวดเร็ว ซึ่งเป็นสิ่งที่น่าเสียดายที่ไม่อาจเก็บข้อมูลในเชิงสถิติที่แน่นอนได้ เมื่อเปรียบเทียบกับสามหรือสี่ทศวรรษที่ผ่านมา การเป็นตัวแทนของผีเจ้านายโดยมั่งมีส่วนใหญ่จะเป็นผู้หญิง ในขณะที่ปัจจุบันมั่งมีจะมีความหลากหลายมากยิ่งขึ้น มีทั้งมั่งมีที่เป็นเด็ก เป็นผู้ใหญ่ คนแก่ มีทั้งผู้หญิง ผู้ชาย เกย์หรือกระเทย ตลอดจนมีความแตกต่างกันทางฐานะเชิงเศรษฐกิจและชนชั้น ปรากฏการณ์เพิ่มขึ้นดังกล่าวมีความสัมพันธ์กับระดับของการประกอบพิธีกรรมที่ขยายตัวกว้างขวางในภาคเหนืออย่างรวดเร็ว การเข้าสู่เขตแดนทางความเชื่อเช่นนี้ อาจสรุปได้ว่าเป็นการเปิดพื้นที่เชิงปัจเจก (Private) ได้เข้ามามีความสัมพันธ์กับอำนาจและสถาบันที่ต้องการแอบอิงซึ่งจะตอบสนองในเชิงจิตวิญญาณและทดแทนมิติที่ขาดหายไปจากการเป็นชุมชนดั้งเดิม โดยเฉพาะวิถีการดำรงชีวิตแบบโคกเคี้ยวแบบเมืองและขยายตัวออกสู่ชนบท การเป็นมั่งมีจึงเป็นการผลิตองค์ความรู้เพื่อนำไปสู่การเชื่อมร้อยความเป็นชุมชนที่เคยดำรงอยู่ และการมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมที่หลุดหายไปนับตั้งแต่เกือบสี่ทศวรรษเป็นต้นมา เช่น การเลี้ยงผีผด ผีเม็ง หรือผีปู่ย่าเพื่อหลอมรวมความเป็นเครือญาติ การเลี้ยงผีฝ่ายเป็นการผลิตอำนาจเชิงศีลธรรมของกลุ่มผู้ใช้น้ำ การเป็นมั่งมีจึงตอบสนองต่อความโคกเคี้ยวและปัญหาที่อยู่ภายใต้รากลึกของจิตใจภายใต้บริบทสังคมสมัยใหม่ เพื่อที่จะร่วมกันนิยาม สร้างความหมายและร้อยรัดของความรู้เพื่อนำไปสู่การตอบคำถามและตอบสนองต่อคำอธิบายหลายรูปแบบพร้อมๆ กับเปิดช่องทางให้เข้าถึงอำนาจในขณะเดียวกันยังเป็นการแสวงหาทางออกของปัญหาร่วมกัน ซึ่งสนองตอบต่อชุมชนสาธารณะ (Public) ที่เปิดโอกาสให้ทุกคนเข้ามามีความสัมพันธ์และทดแทนการเป็นตัวแทนของอำนาจที่หายไป

การประกอบพิธีกรรมในปัจจุบันเกี่ยวกับความเชื่อที่มีต่อผีเจ้านาย นอกจากจะเป็นพิธีกรรมที่มุ่งตอบสนองต่อปัจเจกแล้ว เช่นการขึ้นขันครุประจำปีของมั่งมีและผีเจ้านาย ยังตอบสนองต่อสาธารณะอีกด้วย เช่น พิธีกรรมพื้อมผีเจ้านาย “ข้างพื้อม” เพื่อร่วมกันทอดผ้าป่าถวายวัดและพิธีกรรมพื้อมผีเจ้านายระดับเมือง จะมีการเชิญผีเจ้านายทั้งจังหวัดมาร่วมพื้อมกันอย่างคึกคัก เช่น จังหวัดเชียงใหม่ จังหวัดลำพูนและจังหวัดลำปาง ซึ่งเป็นสิ่งที่ย้ำเตือนและตอกย้ำให้เห็นว่า

ปรากฏการณ์ทางความเชื่อ อำนาจ ความรู้ ความจริง จึงไม่ได้เป็นสิ่งที่มาจากการกำหนดและตีความ หรือครอบงำของบุคคลใดบุคคลหนึ่ง กลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง แต่เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้บนพื้นที่ซึ่งหลากหลาย ทั้งปัจเจก ชุมชน เมืองและท้องถิ่น โดยสะท้อนจากรูปแบบและสัญลักษณ์ของความหมายที่ปรากฏในทางพิธีกรรมนั้น ๆ

การศึกษาครั้งนี้เป็นการพยายามที่จะนำเสนอมุมมองในมิติหนึ่งว่า ปรากฏการณ์ทางความเชื่อเป็นสิ่งที่ปรากฏในทุกๆ สังคมและทุกๆ วัฒนธรรม ตราบใดที่ยังมีมนุษย์ตราบนั้นก็ยังคงมีความเชื่อ และตัวของความเชื่อจะสะท้อนออกมาทางการปฏิบัติที่เป็นภววิสัย อย่างไรก็ตามในสังคมปัจจุบันอำนาจในการอธิบายและให้เหตุผลที่มีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งมักจะมาจากอำนาจกระแสหลัก เช่น วาทกรรมของความงมงาย ความไร้เหตุผล การผลิตความจริงทดแทนอาจมิใช่เป็นคำตอบสุดท้ายนัก เพราะโดยรากลึกทางวัฒนธรรมแล้วจักรวาลวิทยาของสมาชิกในสังคมย่อมถูกจัดวางได้อย่างมีหลักเกณฑ์และเงื่อนไขที่สัมพันธ์ต่อบริบททางสังคมรายรอบ ในขณะที่อุดมการณ์ โลกทัศน์ และแบบแผนวิถีชีวิต ซึ่งถือเป็นภูมิปัญญาของชุมชนอาจจะมีการผลิตใหม่ ผลิตซ้ำอย่างมีความเคลื่อนไหวและสนองตอบต่อวิถีการดำเนินชีวิตในสังคมได้อย่างมีคุณค่า ต่อการสร้างความหมายให้กับปัจเจกและชุมชน การอธิบาย การตีตราหรือปิดป้ายให้กับสิ่งใดสิ่งหนึ่งโดยละเลยการศึกษาหรือการมองสถานการณ์อย่างมีความเชื่อมโยงอย่างเป็นระบบ เป็นสิ่งที่ไม่ควรอาจพึงกระทำอย่างยิ่ง การศึกษาเกี่ยวกับลัทธิพิธีกรรมทางความเชื่อต่อการนับถือผีเจ้านาย เป็นอีกแง่มุมหนึ่งที่สะท้อนถึงการมองปรากฏการณ์ทางสังคมเพื่อสร้างฐานความเข้าใจในรากลึกในมิติของชุมชนอย่างลึกซึ้ง และอาจเป็นแนวทางในการพัฒนาสังคมให้เกิดความเท่าเทียมภายใต้สิทธิของความหลากหลาย ซึ่งเกิดจากอำนาจในชุมชนเอง (โดยเฉพาะอำนาจที่เป็นธรรมและเท่าเทียม) การศึกษาครั้งนี้อาจไม่ใช่คำตอบสุดท้ายและเสร็จสิ้นสมบูรณ์ในตัวเอง เพราะพิธีกรรมความเชื่อต่อการนับถือผีเจ้านาย เป็นสิ่งที่มีความซับซ้อนหลากหลาย แต่คำตอบจะอยู่ในตัวพิธีกรรมที่ยังคงต้องการคำอธิบายและค้นคว้าหาคำตอบในประเด็นที่หลากหลาย ด้วยอุดมการณ์ที่ว่าผู้ศึกษามีใช้นักสังคมวิทยาหรือนักมานุษยวิทยาโดยสายเลือด แต่ผู้ศึกษาคือนักการศึกษาทางสังคมวิทยา-มานุษยวิทยา